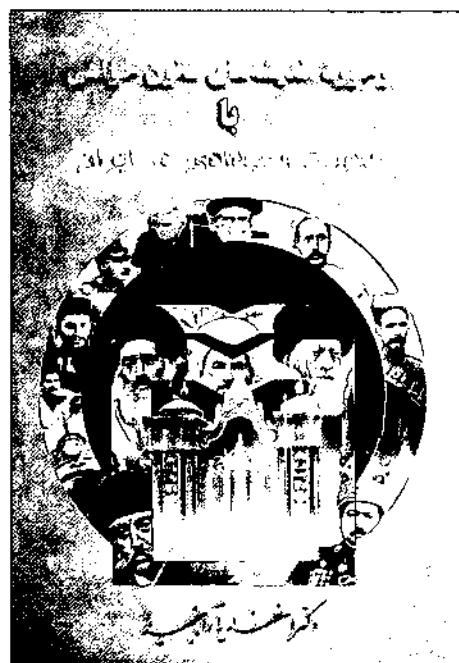

بررسی دیگری در زمینه انقلاب مشروطیت

در کتاب

کیوان لولوی

امپریالیسم انگلستان نبود. چنان که بعدها به دست طبقه حاکمه از اجرای کامل آنها جلوگیری شد و همیشه ملت ایران خواستار استرداد این حقوق ضایع شده بودند. آنچه مسلم است انقلاب مشروطه ایران در زمینه‌های فکری، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ادبی ایران اثر شگرف داشت و تقریباً شروعی بود برای حرکت جامعه به طرف قانون مند شدن و این خود گامی بسیار مهم و در عین حال ارزشمند... و به هر حال «مشروطیت» روند حرکت تاریخ این سرزمین را همچون نقطه عطفی تحت تأثیر قرار داد و نتایج متفاوتی به بار آورد. در واقع در جنبش مشروطیت یک اندیشه حاکم نبود و همان گونه که به رهبری روحانیون پیاختست با اندیشه روشنفکران ادامه یافت. روحانیان آن را فرصتی برای اجرای احکام شریعت اسلامی یافته، روشنفکران خواهان نوخواهی و دموکراسی بودند، هر چند در بنیاد با یکدیگر تضاد داشتند».

فصل اول کتاب در دوازده گفتار به مباحث ذیل می‌پردازد:

واژه (مشروطه) - مفاهیم انقلاب، کودتا، رفرم - انقلاب مشروطیت ایران - ریشه‌های انقلاب مشروطیت ایران - اقدام برای لغو امتیاز - اهمیت لغو قرارداد تالبوت - امتیازات مهمی که به اتباع روسیه داده شد - جریانات فکری و سیاسی موثر در نهضت مشروطیت - چالش‌های فرهنگ و اندیشه در آستانه مشروطه.

در گفتار مربوط به ریشه‌های انقلاب مشروطیت ایران، به طور کلی ریشه‌های آن به دو بخش تقسیم می‌شود: (الف) ریشه‌های فکری (ب) ریشه‌های اقتصادی

ریشه‌های فکری شامل: ریشه‌های فکری داخلی (که برخاسته از مذهب شیعه و برگرفته از دین مبین اسلام است و این حکم که در برابر ظلم و ستم باید ایستاد و با هر گونه کجروی و نادرستی و بی‌قانونی

انقلاب مشروطیت ایران یکی از مهم‌ترین رویدادهایی است که در چرخه تاریخی کشورمان به وقوع پیوسته و دگرگونی‌های بسیاری را در ابعاد سیاسی، اجتماعی و فرهنگی باعث شده است. در جریان این نهضت، شاهد حضور گسترده مردم و درگیر شدن بخش قابل توجهی از جامعه علاوه بر هواداران استبداد فاجار، روحانیان عدالتخواه، روشنفکران آزادی خواه، مشروعه گرایان، منور الفکرهای غریزده و... هستیم.

با گذشت ۹۷ سال از این واقعه و به رغم پرداختن به این رویداد تاریخی از گذر نگارش کتاب‌ها و مقالات گوناگون و انتشار اسناد و مدارک، ضرورت توجه به اندیشه‌های پیدایی این رخداد که موجب تحولات شگرف و بنیادی در جامعه شد و کاوش، تفسیر و تبیین نقش و کارکرد گروه‌های مختلف در آن، از اهمیت فراوانی برخوردار است.

آنچه در پی می‌آید نظری است بر کتاب برخورد اندیشه‌های قانون خواهی با حکومت استبدادی در ایران نوشته دکتر اسفندیار آهنگیده که جنبه‌های ناشناخته‌ای را فرازوری محققان تاریخ و فرهنگ این پرزویوم قرار می‌دهد.

در مقدمه کتاب مورد بحث که شامل هفت فصل در ۲۵۶ صفحه است، آمده: «کسانی برآنند که مشروطه ایران یک متعاق کاملاً انگلیسی بود که در بازار ایران رواج یافت. این اشخاص با استدلال به اینکه در جامعه آن روز ایران موجبات تاریخی به اندازه

کافی برای وقوع چنین حادثه شگرفی وجود نداشت، می‌خواهند سهم مردم ایران را در جنبش مشروطه خواهی ناچیز و سران انقلاب را آلت بی‌اراده‌ای در دست سیاستمداران انگلیسی جلوه دهند. این نظر [کاملاً] بی‌جاست و با فدایکاری‌های مردم ایران بخصوص در دوره مشروطیت دوم پس از بیماران مجلس و تصویب مواد مفید قانون اساسی که درواقع نقمه بیش از حوصله بود، درست در نمی‌آید. این مواد مسلماً به نفع

برخورد اندیشه‌های قانون خواهی با حکومت استبدادی در ایران

○ برخورد اندیشه‌های قانون خواهی با حکومت استبدادی در ایران
○ تألیف: دکتر اسفندیار آهنگیده
○ ناشر: مشعل، چاپ اول، ۱۳۷۸

را تشکیل می‌دهد.

آخرین مبحث فصل هفتم به بررسی ماهیت انقلاب مشروطیت پرداخته است. در قسمتی از این گفتار چنین می‌خوانیم: ملت ایران بایک جنبش مردانه و علیرغم فشارهای سیاسی و نظامی روسیه و کارشناسی و دوریسی بریتانیا طی انقلاب با شکوهی زمام مقدرات خود را که قرن‌ها در سر پنجه قدرت پادشاهان مستبد و خودخواه بود در دست گرفت... در نظام مشروطه پادشاهی نخست قدرت سیاسی درستگاه سلطنت تمکز می‌یافتد. همراه پارلمانی که اختیاراتش به درجات محدود بود و آن مشروطه محدود بود تکامل مشروطه محدود به مشروطه پارلمانی رسید که قدرت سیاسی به پارلمان تعلق گرفت؛ حکومت کامل انتخابی تأسیس گردید... و بهتران انقلاب پس از احراز موقبیت در تحکم اساس مجلس شورای ملی سرنوشت مشروطه را به مرور زمان و قانون تکامل و ارتقاء سپرند و تصور کردند که عامل زمان خود تحولات اساسی و تغییرات محسوسی را که در پی هر انقلاب ریشه دار و عمیقی طبعاً پیش می‌آید، به وجود خواهد آورد. نتیجه این‌گونه تفکر و بروز پاره‌ای اختلافات میان سران انقلاب برس مسائل سیاسی، و سپس اثر روسیه و روشی که احزاب مختلف در سیاست خود پیش گرفتند این شد که سرنوشت حکومت مشروطه نیز به دست کسانی افتاد کهصالح و منافع خود را در رژیم فرسوده استبدادی جستجو می‌کردند. یعنی همان طبقه حاکم سابق با تغییر قیافه در دوران بعد از مشروطه نیز زمام قدرت را در دست گرفتند و طبعاً از هر گونه تحول اساسی در شرایط زندگی اجتماعی و اقتصادی طبقات محروم و زحمتکش ایران جلوگیری کردند و علیرغم انتظارات کسانی که در راه ایجاد حکومت مشروطه فدایکاری‌ها و رشادت‌ها نشان داده بودند، امتیازات طبقاتی خود را کماکان در میان جامعه ایران حفظ کردند و علت انتساب به حکومت آزاد و تظاهر به آزادی طلبی و حمایت از ارکان مشروطه بر وجهه ملی و نفوذ اجتماعی خویش افزودند.

گفتنی است اوراق پایانی این کتاب مشتمل بر کتابنامه (۲۸ عنوان) و تعداد ۲۳ قطعه تصویر شخصیت‌های داخلی و خارجی مرتبط با مشروطه است که به نوبه خود برگنای آن افزوده است.

امکان قتل اتابک را به شاه نشان داد - جمال محمدعلیشاه بامجلس و دولت - کابینه میرزا ابوالقاسم خان ناصر الملک - نقش مطبوعات - قرارداد ۱۹۰۷، فتنه میدان توپخانه و رسوایی امپریالیست‌های روس و انگلیس - روشنگری به برکت آزادی - اوج اعتراض به پیمان امپریالیست‌ها - کمیته انقلاب ملی - صور اسرافیل: صور آزادی - روح القدس: شهید گمنام - استدلال روشنگرانه - مساوات، پیشناز آزادی و برابری - وضع مرزهای کشور - کابینه حسین قلی خان نظام السلطنه - کابینه احمدخان مشیرالسلطنه - شب‌نامه‌ها و مطبوعات تبعیدی دوران استبداد صغیر - نگاهی به شب‌نامه‌ها - پیشگامی تبریزیان.

«استبداد صغیر» عنوان فصل چهارم کتاب است که در گفتارهایی کوتاه به: قیام مردم شهرها - اوضاع اصفهان و جنبش بختیاری‌ها، اوضاع گیلان می‌پردازد. در فصل پنجم کتاب به ۱۵ مبحث زیر اشاره شده است:

حکومت احمدشاه - جلسه بهارستان - مجلس دوره دوم - کابینه حسن خان مستوفی‌الملک - ماجراجای پارک اتابک - کابینه دوم محمد ولیخان تنکابنی - سقوط کابینه سپهدار - ورود محمدعلیشاه به ایران و سقوط کابینه سپهدار - کابینه نجفقلیخان مصمم السلطنه - جریان اولتیماتوم روسیه و آخر از مورگان شوستر - دوره فترت - آزادی مطبوعات، جنگ جهانی و سانسور متفقین - احمدشاه و دموکراسی - شجاعت عصر انقلاب - محاکمه قانون.

فصل ششم کتاب تحت عنوان: «تاج گذاری احمدشاه و شروع جنگ جهانی اول» به بررسی کابینه‌های زمان وی تا نخست وزیری سید ضیاء و مباشی چون: نقش مردم ایران در جنگ جهانی اول - مهاجرت به کرانشاهان و تشکیل دولت مؤقت و قیام میرزا کوچک خان جنگلی می‌پردازد.

گفتنی است مهم‌ترین گفتارهای این فصل عبارتند از: سلطنت مظفرالدین شاه و صدور فرمان مشروطیت - عواملی که انقلاب مشروطیت را تسريع بخشید - داستان عسگر گاریچی - رمضان ۱۳۲۲ هجری قمری - واقعه مسجد شاه (چهارشنبه ۱۵ شوال) - مهاجرت صغری - مهاجرت کبری - فشار روحانیون برای اجرای خواست‌ها - تحصن در سفارت انگلیس - آغاز حکومت مشروطیت در ایران - تدوین نظامنامه انتخابات - انجام انتخابات - گشایش مجلس - نخستین لایحه که تقدیم مجلس شد - تدوین و امضای قانون اساسی.

فصل سوم کتاب مشتمل بر ۲۶ گفتار به مباحث ذیل می‌پردازد:

سلطنت محمدعلیشاه - مرگ شاه - محمدعلیشاه و مشروطیت - تدوین متمم قانون اساسی - سقوط کابینه مشیرالدوله - احمدققام (نوبت دوم) - مستوفی‌الملک (نوبت پنجم) - مشیرالدوله (نوبت چهارم) و بالاخره کابینه رضاخان سردار سپه که مباحث فصل هفتم کتاب

مبازه کرد؛ ریشه‌های فکری خارجی (روزنامه‌ها - دادن امتیاز به خارجی‌ها و دریافت قرض و...) در نهایت با یک جمع‌بندی کلی عوامل مهم طبقان مردم به این صورت تقسیم شده است: ۱. از دادن ایالات مهمی از کشور ۲. دادن امتیاز به خارجی‌ها و دریافت قرض ۳. ستمگری شاهزادگان و حکام ۴. نجوه قضاؤت و اجرای عدالت ۵. وجود فساد در تمام ارکان دولتی و غیردولتی ۶. مسافرت‌های پرخرج شاه به خارج ۷. جنگ روس و ژاپن و شکست روسیه ۸. انقلاب ۱۹۰۵ روسیه.

در بحث جریانات فکری و سیاسی مؤثر در نهضت مشروطیت به ۳ جریان عمده: جریان وابسته به علماء و روحانیون و مراجع دینی - جریان وابسته به نهاد دولت - جریان وابسته به تحصیل کردگان جدید و روشنگران و در بحث چالش‌های فرهنگ و اندیشه در استانه مشروطه به ۸ مساله: انسان‌گرایی، عقلگرایی، علم گرایی، حقوق بشر و آزادی - گریز از استبداد (مساله اقتدار و مطلقگی) - قرار داد اجتماعی، مردم سالاری و قانون گذاری بشری (ایده‌های جدید) - ملت، وطن، ناسیونالیسم - تفکر انتقادی، ادبیات انتقادی - نوآوری - شخصیت حقوقی زن پرداخته شده است. مباحث اخیر از مباحث در خور توجه این کتاب است.

پس از بررسی ریشه‌های اصلی انقلاب مشروطه و بیان اوضاع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ایران، در فصل دوم به چگونگی شکل گیری نهضت پرداخته شده است. مهم‌ترین گفتارهای این فصل عبارتند از:

تاریخ ایران

۳۴

سلطنت مظفرالدین شاه و صدور فرمان مشروطیت - عواملی که انقلاب مشروطیت را تسريع بخشید - داستان عسگر گاریچی - رمضان ۱۳۲۲ هجری قمری - واقعه مسجد شاه (چهارشنبه ۱۵ شوال) - مهاجرت صغری - مهاجرت کبری - فشار روحانیون برای اجرای خواست‌ها - تحصن در سفارت انگلیس - آغاز حکومت مشروطیت در ایران - تدوین نظامنامه انتخابات - انجام انتخابات - گشایش مجلس - نخستین لایحه که تقدیم مجلس شد - تدوین و امضای قانون اساسی.

فصل سوم کتاب مشتمل بر ۲۶ گفتار به مباحث ذیل می‌پردازد:

سلطنت محمدعلیشاه - مرگ شاه - محمدعلیشاه و مشروطیت - تدوین متمم قانون اساسی - سقوط کابینه مشیرالدوله - دومین رئیس وزرای مشروطه - کابینه امین‌السلطان - کشته شدن اتابک - دلایلی که